‘Het is vol wondren om u heen’

Over wonderen, wetenschap en wereldbeeld

R. Peels

Zingt voor de Heer een nieuw gezang!
Hij laaft u heel uw leven lang
met water uit de harde steen.
Het is vol wondren om u heen.
(Gezang 225, vers 1)

Abstract

How do miracles in the Christian tradition, such as the resurrection of Christ, relate to the methods, explanations, and ways of thinking that science and academic scholarship more generally pursue? Do the two conflict? What is the problem? This article explores seven possible obstacles and argues that none of them constitutes a serious challenge to believing both in miracles as specific acts of God and the value and validity of science. Rather, miracles constitute a challenge to an entirely naturalistic worldview.

1. Inleiding

Rudolf Bultmann maakte ooit de beroemde opmerking dat het onmogelijk is elektrisch licht en radio te gebruiken en ons voordeel te doen met moderne medische en chirurgische ontdekkingen, en tegelijkertijd in de wereld van geesten en wonderen van het Nieuwe Testament te geloven. Bultmann deed zijn best om het christelijk geloof *salonfähig* te maken in een academische, geseculariseerde wereld, maar veel meer dan een boude stelling is zijn uitspraak niet.¹ Eerder schreef David Friedrich Strauss al dat geloof in goddelijke interventie onverenigbaar is met verlichte ideeën over Gods relatie tot de

1 Wie het desbetreffende essay leest, zal al snel zien dat het in het hele hoofdstuk bij dergelijke declarerende taal blijft; argumentatie voor zijn omstreden positie ontbreekt. Zie Rudolf Bultmann ‘Neues Testament und Mythologie: Das Problem der Entmythologisierung der neutestamentlichen Verkündigung’, in: Hans Werner Bartsch (red.), *Kerygma und Mythos. Ein theologisches Gespräch*, 2 delen, Hamburg 1960 (oorspronkelijk gepubliceerd in 1941), 15-48.

wereld.² Maar wat is het probleem precies? In dit artikel zullen we kijken naar verschillende bezwaren die men kan opwerpen tegen geloof in wonderen, waarbij we ons concentreren op bezwaren die opgeroepen worden door de wetenschap of een wetenschappelijk wereldbeeld.

Argumenten tegen geloof in wonderen staan in een traditie die inmiddels alweer een paar eeuwen oud is. Sinds het werk van de Nederlandse filosoof Baruch Spinoza en de Schotse filosoof David Hume komen we ze tegen in het publieke debat. Is de kans dat een getuigenis over een wonder betrouwbaar is niet altijd kleiner dan de kans dat het wonder daadwerkelijk heeft plaatsgevonden? Hebben verschillende religies niet allerlei wonderverhalen die elkaar tegenspreken en daardoor geloof in wonderen onredelijk maken? Als God wonderen verricht, waarom verricht Hij dan niet veel vaker een wonder om onnodig lijden te voorkomen?³ Over elk van deze bezwaren is veel geschreven, al in de tijd van Spinoza en Hume zelf.⁴ De laatste decennia is met de opleving van de analytische godsdienstfilosofie deze aandacht alleen maar groter geworden. Men gebruikt daarvoor nu ook middelen die Spinoza en Hume nog niet ter beschikking stonden, zoals de bayesiaanse kansrekening, die een model biedt om waarschijnlijkheden te herzien op basis van nieuwe informatie.⁵

-
- 2 David Friedrich Strauss, *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet*, 2 delen, Tübingen 1838-1839, in deel 1 reeds op pagina 2 (§1 van de Inleiding) en vervolgens met grote regelmaat, vaak tussen neus en lippen door (e.g., §14 van de Inleiding en §34 van hoofdstuk 4).
 - 3 Voor deze bezwaren, zie Baruch Spinoza, *Tractatus theologico-politicus*, vertaald door Samuel Shirley, introductie door Brad S. Gregory, Leiden 1989. David Hume, *An Enquiry concerning Human Understanding*, Londen 1748, hoofdstuk X ('On Miracles').
 - 4 Zie bijvoorbeeld Jean Le Clerc, *Five Letters Concerning the Inspiration of the Holy Scriptures*, Londen 1690; Samuel Clarke, *A Discourse Concerning the Unchangeable Obligations of Natural Religion and the Truth and Certainty of the Christian Revelation*, Londen 1706; Jean Alphonse Turretin, *Traité de la vérité de la religion chrétienne*, 2e editie, 7 delen, vertaald door J. Vernet, Genève 1745-1755, deel 5; Claude Francois Houtteville, *La religion chrétienne prouvée par les faits*, 3 delen, Parijs 1740, deel 1; Gottfried Less, *Wahrheit der christlichen Religion*, Göttingen 1758. Ongetwijfeld de meest uitgebreide reactie op Hume direct na zijn tijd was te vinden bij William Paley, *A View of the Evidences of Christianity*, Dublin 1794. Wel was de context toen een andere dan nu: de sceptische stemmen hadden een deïstische achtergrond, terwijl ze nu vooral uit atheïstische hoek komen.
 - 5 Voor een aantal contemporaine reacties, zie George I. Mavrodes, 'Miracles', in William J. Wainwright (red.), *The Oxford Handbook of Philosophy of Religion*, Oxford 2005, 304-322, hier: 313-317. William Lane Craig maakt gebruik van de reeds genoemde Bayesiaanse waarschijnlijkheidsleer; zie zijn *Reasonable Faith. Christian Truth and Apologetics*, Wheaton, Ill. 2008, 247-283.

Dit artikel gaat niet nader op deze bezwaren in, maar verkent een specifiek soort moeiten met geloof in wonderen: argumenten en aarzelingen die te maken hebben met wetenschap en met een wetenschappelijk wereldbeeld. Daarmee bedoel ik een wereldbeeld dat geïnformeerd is door de natuurwetenschappen, in het bijzonder de fysica en de biologie, maar ook moderne ontwikkelingen in de geesteswetenschappen, zoals het ontstaan van de historisch-kritische methode in de exegese. Sinds de Verlichting heeft de ontmythologisering van de wereld langzaamaan gestalte gekregen in het dagelijks leven van veel mensen, in het Westen althans. Tegelijkertijd moeten we dit niet overdrijven: paradoxaal genoeg heeft de ontkerkelijking die hand in hand ging met de ontmythologisering juist ook allerlei wondergeloof, niet gedisciplineerd door enige traditie of liturgie, welig laten tiereren.⁶ In het publieke discours echter, zeker ook onder hoogopgeleiden, wordt, met verwijzing naar wetenschap, geloof in wonderen vaak als problematisch ervaren. Wonderen zijn toch in strijd met de wetenschap? Waarom zou je in iets geloven dat een wonder *lijkt* maar dat we vroeg of laat helemaal wetenschappelijk kunnen verklaren? Opmerkelijk genoeg zijn de meeste van deze bezwaren in de literatuur veel minder goed uitgewerkt dan de meer filosofische bezwaren die we bij Hume en Spinoza aantreffen.⁷ In dit artikel wordt een poging gedaan deze bezwaren toch serieus te nemen en te bezien wat ze betekenen voor geloof in wonderen.

2. Hedendaagse wonderen en wonderen in de Bijbel

Van Dale definieert 'wonder' als een 'door of met hulp van God verrichte handeling die de natuurkrachten te boven gaat' alsook als 'iets buitengewoons'.⁸ Beide betekenissen vinden we terug in het dagelijks spraakgebruik. Bij een korte inventarisatie die ik op sociale media deed van wat mensen zelf aan wonderen hebben meegemaakt, noemden sommigen wonderen in de eerste betekenis: het verdwijnen van dyslexie na voorbede, genezing van

6 Zie het onderzoek van KRO en NCRV in samenwerking met Motivaction, <https://np-kroncrv-v2-staging.s3.amazonaws.com/Onderzoekverantwoording-bij-persbericht-LOGO.pdf>. Zie ook de tentoonstelling *Allemaal wonderen* in het Catharijne Convent: <https://www.catharijneconvent.nl/tentoonstellingen/wonderen/>.

7 Zie bijvoorbeeld David R. Griffin, *Religion and Scientific Naturalism*, Albany NY 2000. Geloof in wonderen zou niet meer kunnen in ons wetenschappelijke tijdperk. Maar wat het probleem is, maakt hij niet duidelijk.

8 R.F. Holland onderscheidt in een bekend artikel dan ook tussen wat hij noemt 'violation miracles' en 'coincidence miracles'. Zie R.F. Holland, 'The Miraculous', *American Philosophical Quarterly* 2.1 (1965): 43-51.

iemand die niet kon lopen. Maar vooral noemden mensen wonderen in de tweede betekenis van het woord: de geboorte van kinderen, het vinden van een levensgezel, het krijgen van een baan op precies het goede moment, de schoonheid in de natuur zoals in Banff National Park (Canada) en het feit dat alles groeit en bloeit.

Een groot gedeelte van dit tweede soort wonderen, ook binnen het christelijk geloof, kent geen enkel potentieel conflict met de wetenschap. De schoonheid van de sterrenhemel, herstel na een operatie, prachtige landschappen, kinderen die geboren worden, het feit dat God van je houdt. Zoals de Engelse dichter en priester John Donne ooit zei: 'De gewone dingen in de natuur zijn grotere wonderen dan de buitengewone, die we het sterkst bewonderen, als ze maar één keer hebben plaatsgevonden... alleen hun dagelijkse voorkomen neemt de bewondering weg.'⁹ God doet grote daden die ons begrip ver te boven gaan en daar verwonderen wij ons over. Dit zien we terug in de liturgie van de kerk. Naar Christus' lijden en sterven wordt wel verwezen met de term 'wondrous cross' (Isaac Watts), er zijn liederen met titels als *Dit is het wonder: de kracht van de Geest* (lied 682), de eeuwige naam van God is 'wonderlijk mooi' (Sela, *Opwekking* 770) en de mens looft God voor het 'ontzaglijke wonder' van zijn bestaan (Psalm 139). Hier is het wonder niet alleen maar niet in conflict met de wetenschap: de verwondering over deze wonderen heeft mensen er regelmatig toe gebracht juist wetenschap en theologie te gaan bedrijven.

In de Bijbel vinden we wonderen in beide betekenissen van het woord.¹⁰ Daar voeg ik wel meteen aan toe dat een en ander er een stuk gecompliceerder is, omdat geen van de Hebreeuwse en Griekse woorden qua betekenis direct overeenstemt met die van 'wonder'. Er zijn wel allerlei woorden die in de buurt komen: *nes* (wonder, teken, signaal), *mopet* (symbool, wonder, teken) en *oth* (teken) in het Oude Testament. In het Nieuwe Testament: *teras* (wonder), *dynamis* (manifestatie van macht) en *semeion* (teken), soms alle drie in dezelfde passages, zoals in Handelingen 2:22: 'Jezus uit Nazaret is door God tot u gezonden, hetgeen gebleken is uit de grote daden en de wonderen en tekenen (*dunamesi kai terasi kai semèiois*) die God, zoals u bekend is, door zijn toedoen onder u heeft verricht'. Het chiffre voor een wonder in het Oude Testament is de uittocht uit Egypte, in het Nieuwe Testament de opstanding

9 John Donne, *LXXX Sermons Preached by that Learned and Reverend Divine, Iohn Donne*, 4e editie, Londen 1640.

10 Zie ook de bijdrage van Bram van de Beek in dit themanummer.

van Christus.¹¹ Maar we kunnen ook denken aan wonderbaarlijke genezingen, de maagdelijke geboorte van Christus, het uitdrijven van demonen, water uit de rots, en water dat door Jezus veranderd wordt in wijn.

Belangrijk is dat het wonder in de Bijbel primair theologisch geduid moet worden: het is geen magie, bedoeld om mensen te choqueren of te vermaken, maar een teken, bijvoorbeeld om Gods grootheid uit te drukken, om proleptisch vooruit te grijpen op Gods herstel in de schepping, om mensen tot hun doel te brengen, om Gods daden kracht bij te zetten, als uiting van Gods barmhartigheid en bewogenheid.¹² Valse profeten verrichten ook allerlei wonderen (Deut. 13:2; Matth. 24:24), maar dat is magie; ze hebben geen functie in Gods heilshistorisch handelen voor zijn volk.

In dit artikel kijken we vooral naar wonderen uit de Bijbel die tevens wonderen in de hedendaagse betekenis van het woord zijn. De vele plotselinge genezingen, de maagdelijke geboorte en de opstanding van Christus zijn wonderen zowel in bijbelse als in contemporaine zin. Hier ligt immers het potentiële conflict met wetenschap, niet bij de overige tekenen in de Bijbel.

11 Antoon Vos meent dat de opstanding van Christus niet als wonder beschouwd dient te worden: 'Ik acht het niet juist om de opstanding van Jezus als een wonder te beschouwen: gebeurtenissen uit de biografie van God zelf zijn geen wonderen. Hier gaat het immers om wat Hij zelf in zijn eigen geschiedenis doet, niet wat Hij voor of met anderen in hun geschiedenis doet.' ('Het wonder', in H.A. Bakker, M.J. Kater, W. van Vlastuin (red.), *Verantwoord geloof. Handboek christelijke apologetiek*, Kampen 2014, 480-490, hier 480). Deze idiosyncratische opvatting van 'wonder' lijkt me om twee redenen onjuist. Ten eerste: als iets ooit voor ons, mensen, is gedaan, dan is het wel dat God Jezus uit de dood heeft opgewekt. Ten tweede: waarom zou iets alleen een wonder zijn als het voor mensen is bedoeld? Waarom zou de schepping van een oneindig groot universum voor Gods eigen plezier of blijdschap bijvoorbeeld geen wonder zijn?

12 Zo ook Alan Padgett: 'True miracles are done by God or God's human agent: they are a special divine action. They point to God's work of salvation and redemption (e.g., Exod. 7:1-7; John 2:11), or put differently, they are wondrous deeds that act as *signs* of the reign and realm ('kingdom') of God in the world.' (in 'God and Miracle in an Age of Science', in J.B. Stump, Alan G. Padgett (red.), *The Blackwell Companion to Science and Christianity*, Oxford 2012, 533-542, hier 543). In dezelfde geest A. Szekeres: 'In de Bijbel is het wonder geen geïsoleerde grootheid dat ter wille van zichzelf zou bestaan, maar heeft het een heilshistorische functie en maakt het als zodanig een essentieel deel uit van het verbondshandelen Gods. (...) Het wonder is het begeleidend teken van Gods bemoeienis met Israël en in Jezus Christus met de wereld.' ('Wonder', in F.W. Grosheide en G.P. van Itterzon (red.), *Christelijke Encyclopedie*, deel VI, Kampen 1961, 648). Zie ook de bijdrage van Bram van de Beek aan dit themanummer.

Dat Jesaja drie jaar naakt door Jeruzalem loopt is een teken (Jes. 20:3), maar niet een 'wonder' in de hedendaagse betekenis van het woord (eerder zouden sommigen het wonderlijk noemen).

3. Wat is een wonder?

Kunnen we, nu we enkele voorbeelden van wonderen gezien hebben, iets nauwkeuriger zijn over wat precies als wonder gezien moet worden? Omdat we al constateerden dat veel wonderen in het christelijk geloof duidelijk geen conflict kennen met de wetenschap, is het voor dit artikel goed in te zoomen op wonderen waarvoor dit wel zou kunnen gelden. We kunnen daarom wonderen definiëren als gebeurtenissen die ingaan tegen wat wij waarnemen als de reguliere gang van zaken. Ik definieer het met opzet zo, want, zoals we hieronder zullen zien, is een definitie in termen van 'schending van de natuurwetten' of iets dergelijks hoogst problematisch. Het is verstandiger om zeggend aan de voorkant te beginnen, fenomenologisch, zoals wij het wonder ervaren en niet bij wat het metafysisch precies is. Wat daarvan dan de beste interpretatie is valt verder te bezien. De oogontsteking is direct na gebed verdwenen, een verlamde kan na handoplegging weer lopen, Christus die over het water loopt, water dat in wijn verandert, Jezus die opstaat uit de dood: allemaal voorbeelden van wonderen in deze tweede zin. Hier moeten we overigens meteen opmerken dat het geenszins direct duidelijk is hoe dit strijdt met de wetenschap. Enerzijds wisten ook de oude Israëlieten heus al dat mensen niet opstaan uit de dood, daar heb je geen wetenschap voor nodig. Anderzijds is het niet duidelijk waarom dit zou strijden met wetenschap: wetenschap vertelt ons toch hoe dingen normaal gaan, niet hoe ze noodzakelijkerwijs gaan of moeten gaan? Wetenschap beschrijft de patronen die we waarnemen in de wereld en is daarmee descriptief. Zij kan niet vertellen hoe de dingen *moeten* gaan, alleen al omdat zij maar een fractie van de gebeurtenissen in onze wereld kan onderzoeken.

4. Wat is het probleem eigenlijk?

Omdat zo zelden expliciet wordt gemaakt wat precies het vermeende probleem is met geloof in wonderen in een wetenschappelijk tijdperk, zullen we zelf een deel van het werk moeten doen. In deze sectie bespreek ik zeven bezwaren tegen geloof in wonderen die elk een beroep doen op wetenschap.

1. Geloof in wonderen is onverantwoord, want *wonderen kunnen we niet wetenschappelijk verklaren*. We dienen alleen iets te accepteren als het wetenschappelijk verklaard kan worden. Die laatste zin is cruciaal: de onderliggende epistemologie is dat een opvatting alleen rationeel is als die ons geleverd wordt door de wetenschap. Die epistemologie heet 'sciëntisme' en is om ver-

schillende redenen hoogst problematisch. Zo is de claim zelf geen resultaat van wetenschap, geloven we terecht in allerlei dingen, zoals goed en kwaad, die niet wetenschappelijk aan te tonen zijn, en is wetenschap zelf gebouwd op principes die niet het resultaat van wetenschap zijn.¹³

2. Geloof in wonderen is irrationeel, want *wonderen kunnen prima wetenschappelijk verklaard worden*. Hier wordt dus de omgekeerde denkbeweging gemaakt ten opzichte van het eerste bezwaar. We kunnen alles aan wonderen prima wetenschappelijk verklaren en dus hoeven we niet in wonderen te geloven. Ze zijn te reduceren tot bedrog, misperceptie, onbetrouwbare getuigenissen, wetenschappelijke uitzonderingen en wellicht complexe fysische processen die we nog niet helemaal begrijpen.

Er gaan hier een paar dingen mis. Zelfs als iets prima wetenschappelijk verklaard kan worden, laat dat nog genoeg ruimte voor een wonder. Neem bijvoorbeeld het splijten van de Rode Zee. Sommige studies wijzen uit dat een aardbeving hier heel goed de oorzaak van kan zijn geweest.¹⁴ Prima. Het doet niets af aan de *timing*: juist op dat moment in die uiterst penibele situatie kwam er uitredding. Bovendien doet het niets af aan het feit dat dit als Gods handelen gezien kan worden. Nog een voorbeeld: de discipelen vangen eerst niets en vervolgens 153 vissen. Dat kan wellicht prima verklaard worden door een verandering in windrichting, een roofvis die 153 kleinere vissen het net injaagt, of wat dan ook. Wetenschappelijke verklaringen en andere verklaringen, zoals intentionele verklaringen die verwijzen naar Gods handelen, kunnen heel goed naast elkaar staan.¹⁵

3. Een volgend bezwaar is dat *wetenschap wonderen heel onwaarschijnlijk maakt*. Dat klopt eigenlijk wel: mensen lopen normaal gesproken niet over water en genezen niet met een enkel woord een blinde. Opnieuw: daar heb je zelfs geen wetenschap voor nodig. We weten niet pas sinds het ontstaan van

13 Elk van deze punten wordt verder uitgewerkt in diverse bijdragen in Jeroen de Ridder, Rik Peels, René van Woudenberg (red.), *Scientism: Problems and Prospects*, New York 2018.

14 Dit heeft Colin Humphreys betoogd in *The Miracles of Exodus: A scientist's discovery of the extraordinary natural causes of the biblical stories*, San Francisco 2003.

15 Een hedendaags voorbeeld is de volgende gebeurtenis. Zoals *Life Magazine* op 27 maart 1950 (p. 19) rapporteerde, kwamen alle vijftien leden van het kerkkoor in Beatrice Nebraska tien minuten of meer te laat voor de repetitie, waardoor niemand gewond raakte toen het gebouw vijf minuten na de beoogde aanvang explodeerde. Er waren allerlei uitstekende natuurlijke verklaringen waarom elk van hen te laat was. Dit sluit geenszins uit dat het redelijkerwijs als een wonder gezien kan worden. Voor dit voorbeeld, zie George N. Schlesinger, 'Miracles', in Philip L. Quinn, Charles Taliaferro (red.), *A Companion to Philosophy of Religion*, Oxford 1997, 360-366, hier 362-363.

de biologie in de late Verlichting dat mensen in principe niet ontstaan uit de dood. Wat dit punt over onwaarschijnlijkheid wel laat zien, is dat je heel wat wonderverhalen niet zomaar moet geloven. Als iemand naar je toekomt en zegt dat zijn oma gisteren nog ongeneeslijk ziek was en nu volkomen beter is, dan dien je dat niet klakkeloos aan te nemen. Hierin schuilt mijns inziens ook een terechte kritiek op sommige charismatische stromingen binnen het christendom die zo sterk in wonderen geloven dat het wonder de normaalste zaak van de wereld is geworden. Toch kunnen er goede redenen zijn om onwaarschijnlijke dingen te geloven, bijvoorbeeld als een nuchter en redelijk iemand zegt het zelf te hebben waargenomen en het in lijn is met de Bijbel en de christelijke traditie.

4. Wellicht het belangrijkste bezwaar is dat wonderen *in strijd zouden zijn met de natuurwetten*. De conceptie van wonderen die hierachter schuilgaat gaat terug op de reeds genoemde David Hume. Wonderen zijn volgens Hume per definitie in strijd met de natuurwetten: 'A miracle may be accurately defined, a transgression of a law of nature by a particular volition of the Deity, or by the interposition of some invisible agent.'¹⁶ Helaas gaan niet alleen atheïstische filosofen in deze definitie mee, zoals Antony Flew,¹⁷ maar soms ook invloedrijke christelijke denkers, zoals George Mavrodes en Richard Swinburne.¹⁸ Er valt volgens mij zelfs een lans te breken voor de gedachte dat Thomas van Aquino een variant van deze conceptie van wonderen omarmt.¹⁹

In de godsdienstfilosofie is deze conceptie van wonderen behoorlijk onder vuur komen te liggen.²⁰ Ten eerste kan iets prima een natuurwet zijn en enke-

16 David Hume, *Enquiry concerning Human Understanding*, 10, n. 23.

17 'The occurrence of a genuine miracle is, by definition, naturally impossible'. Zo Antony Flew in Gary R. Habermas en Antony G.N. Flew. *Did Jesus Rise from the Dead?*, San Francisco 1987, 6.

18 Zie Mavrodes, 'Miracles', 305; Richard Swinburne, *The Concept of Miracle*, New York 1970, 6.

19 In zijn *Summa Theologiae* I, q. 105, a. 8: 'Sed dicitur aliquid miraculum per comparationem ad facultatem naturae, quam excedit. Et ideo secundum quod magis excedit facultatem naturae, secundum hoc maius miraculum dicitur.' Thomas verwijst naar natuurkrachten (in aristotelische zin) in plaats van naar natuurwetten, maar het komt op hetzelfde neer: God moet bovennatuurlijk een en ander in de natuurlijke orde wijzigen om een wonder te verrichten.

20 Zie Craig, *Reasonable Faith*. Zie ook Ard Louis, 'De lange schaduw van David Hume. Wonderen en wetenschap', in Cees Dekker, René van Woudenberg, Gijsbert van den Brink (red.), *Omhoogkijken in platland. Over geloven in de wetenschap*, Kampen 2007, 181-199, die zich hier baseert op de godsdienstfilosofie.

le uitzonderingen kennen.²¹ In dit opzicht zijn natuurwetten vergelijkbaar met juridische wetten. De president kan in de Verenigde Staten bijvoorbeeld een wet opzijzetten en iemand gratie verlenen. Dat betekent niet dat de wetten er überhaupt niet waren. Ten tweede kun je je afvragen met welke natuurwetten wonderen precies in strijd zijn. Neem Jezus' opstanding uit de dood. Er is geen natuurwet die zegt dat mensen niet uit de dood opstaan; het is eerder een waargenomen regelmatigheid, maar daar hebben we geen wetenschap voor nodig. Men zal het moeten uitleggen bijvoorbeeld in termen van de tweede wet van de thermodynamica die entropie betreft (maar die geldt notoir alleen voor gesloten systemen). Ten derde: het belangrijkste kritiekpunt is wellicht dat deze conceptie suggereert dat de natuurwetten een soort universeel geldige, loszwevende dingen zijn waar alles en iedereen aan moet gehoorzamen tenzij God ze schendt (*sic!*). Maar wat voor merkwaardig wereldbeeld gaat daarachter schuil? Het lijkt me veel christelijker en theologisch verantwoord om te denken dat God *van moment tot moment* deze wereld in stand houdt. In die zin zijn natuurwetten eigenlijk vooral de constanten die we waarnemen in Gods voorzienig handelen, geen losstaande entiteiten met causale krachten die doen wat ze moeten doen tenzij God ingrijpt. Beter is het over wonderen te denken als Gods handelen dat verschilt van hoe God meestal voor ons zichtbaar handelt.²²

5. Richard Dawkins heeft meerdere keren gezegd dat geloof in wonderen *in strijd is met de geest van wetenschap*. Een beroemd verhaal dat dit punt illustreert, is het bezoek van de Franse wiskundige Pierre Simon de Laplace aan Napoleon. Laplace doet zijn theorie uit de doeken en Napoleon vraagt: waar is God in uw systeem? Laplace antwoordt: 'Je n'ai pas eu besoin de cette hypothèse'.²³

Er zit wel wat in deze gedachte van Laplace. In de wetenschap moeten we niet te snel roepen dat God ergens de verklaring van is. Newton zei het over de ellipsvormige baan van de planeten in ons zonnestelsel en daar bleek later toch een goede natuurlijke verklaring voor te zijn. Michael Behe zei het over onreduceerbaar complexe mechanismen in de biologie, maar intelligent design wordt nu ook door de meeste christenen verworpen omdat er inmiddels prima biologische verklaringen zijn gevonden voor een deel van de mechanismen en organismen die Behe als 'onreduceerbaar complex' beschouwde. Er is bovendien een praktische reden om God niet al te snel als

21 Zie ook Richard Swinburne, *The Concept of Miracle* (New York 1970), 29-32.

22 Zo ook Mark Corner, *Signs of God: Miracles and Their Interpretation*, Aldershot 2005, 7.

23 Zie het verslag in Roger Hahn, *Pierre Simon de Laplace 1749-1827: A Determined Scientist*, Cambridge Mass. 2005, 172.

verklaring aan te roepen in de wetenschap: als je zegt dat God ergens de verklaring van is, houdt het wetenschappelijke gesprek voor een goed deel op. Je kunt God immers niet natuurwetenschappelijk onderzoeken. Daarom moet de wetenschapper altijd op zoek blijven gaan naar een natuurlijke verklaring.²⁴ Maar, zoals gezegd, dat betekent niet dat uiteindelijk alles een natuurlijke verklaring heeft en het betekent al helemaal niet dat een natuurlijke verklaring Gods handelen zou uitsluiten.

6. Een ander bezwaar is dat *wonderen onmogelijk zijn omdat alles vaststaat*: alles gebeurt bij noodzakelijkheid. Het wereldbeeld waarop dit bezwaar berust is het newtoniaanse, mechanische wereldbeeld: alles in de wereld wordt bepaald door wetmatigheden en noodzakelijkheden, de materiële werkelijkheid is in feite een grote klok. Deze gedachte vinden we terug bij wondercritici uit die tijd, zoals Spinoza in zijn *Tractatus theologico-politicus*.

Het probleem met dit bezwaar is dat het achterhaald is door de wetenschap zelf, onder meer door de opkomst van de kwantummechanica. De Leidse fysicus Carlo Beenakker beschreef me ooit hoe hij een elementair deeltje van de ene kant van het meer van Genève naar de andere kant had geschooten, zonder dat het ooit daartussenin was geweest (en zonder dat het de hele aarde was rond geweest). Het beroep op de kwantummechanica kan echter nooit het hele antwoord zijn, omdat dat soort ongedetermineerde gebeurtenissen op microniveau in principe geen invloed heeft op gebeurtenissen op macroniveau: stoelen, bomen, planten en mensen springen niet uit het niets tevoorschijn.²⁵ We zullen dus ook moeten wijzen op de problematische metafysische conceptie van natuurwetten die hierachter schuilgaat: natuurwetten zijn regelmatigheden die we waarnemen en niet noodzakelijkheden die, al dan niet door God in het leven geroepen, met ijzeren wetmatigheid doen wat ze moeten doen tenzij God ingrijpt.²⁶

7. Een laatste bezwaar gaat specifiek over de wondergetuigenissen in de Bijbel: *geloof in wonderen is in strijd met de basale vooronderstelling van historisch-kritisch onderzoek dat alles een natuurlijke verklaring heeft*.²⁷ Deels wordt dit met stelligheid gezegd, deels beroept men zich op de argumenten

24 Zo ook R. Hooykaas, *Natural Law and Divine Miracle: A Historical-Critical Study of the Principle of Uniformity in Geology, Biology, and Theology*, Leiden 1959, 206.

25 Zo ook Craig, *Reasonable Faith*, 261.

26 Dit wordt helder uiteengezet door Alvin Plantinga, *Where the Conflict Really Lies: Science, Religion, and Naturalism*, New York 2011, 65-121.

27 Zie bijvoorbeeld Gerd Lüdemann, 'Die Auferstehung Jesu', in Alexander Bommarius (red.), *Fand die Auferstehung wirklich statt?* (Düsseldorf 1995); Bart Ehrman, 'The Historical Jesus', The Teaching Company 2000, deel 2.

van Hume en Spinoza die al door anderen uitgebreid besproken zijn.²⁸ We kunnen hier kort zijn: als naturalisme het vertrekpunt is, dan mag het niet verbazen dat het ook de uitkomst is. Het is immers bij voorbaat ingebouwd in de argumentatie en dan is het ook niet opmerkelijk dat dat een van de conclusies is. In de filosofie noemen we dat in goed Nederlands *begging the question*. Een onafhankelijk argument met eigen bewijskracht is het daarmee in ieder geval niet.²⁹

5. Wonderen, wetenschap en wereldbeeld

We hebben gezien dat veel moderne mensen het gevoel hebben dat geloof in wonderen in strijd is met de wetenschap maar dat de bezwaren bij nader inzien eigenlijk niet zoveel voorstellen. Wonderverhalen dienen natuurlijk wel met een gezond kritische houding bejegend te worden. Maar juist in de christelijke traditie is het gebruikelijk niet elk wonderverhaal voor zoete koek te slikken: ze dienen in lijn te zijn met wat Jonathan Edwards noemde 'the great truths of the gospel', ze moeten niet strijden met Gods handelen in de Bijbel, ze moeten passen binnen de christelijke traditie, ze moeten gebaseerd zijn op een betrouwbaar getuigenis, ze dienen geen magiekarakter te hebben, enzovoorts.³⁰

Ik zou hier echter nog een stapje verder willen gaan. Want hoe verhouden de vele wonderverhalen zich tot een naturalistisch wereldbeeld, dat wil zeggen een werkelijkheidsbeschouwing waarin geen ruimte is voor God, goden, duivels, engelen en een ziel van de mens die meer is dan materie? Het is denk ik goed te verdedigen dat wonderen het naturalistisch wereldbeeld bevragen in de zin dat niet alleen wonderen zelf, maar ook de wonderverhalen en wonderervaringen die miljoenen mensen wereldwijd hebben – veelal normale, redelijke en gezonde mensen – beter binnen een religieus wereldbeeld passen dan binnen een atheïstisch of naturalistisch wereldbeeld. Sommige wonderen sluiten elkaar natuurlijk uit, maar heel wat wonderen zijn ook prima verenigbaar met elkaar.

Dit geldt voor twee soorten wonderenverhalen. Ten eerste voor de vele wonderverhalen die spreken over gebeurtenissen die niet goed passen in de

28 Zie William Lane Craig en Gerd Lüdemann, *The Resurrection: Fact or Figment?*, red. Paul Copan, Downer's Grove Ill. 2000.

29 Hier heeft Alvin Plantinga al eerder op gewezen in *Warranted Christian Belief*, New York 2000, 374-421.

30 Een mooi voorbeeld hiervan is het historische onderzoek naar de opstanding van Christus door Wolfhart Pannenberg, 'Jesu Geschichte und unsere Geschichte' in *Glaube und Wirklichkeit*, München 1975, 92-102; *Grundzüge der Christologie*, Gütersloh 1964.

regelmatigheden die we zien. Vele genezingen, een maagdelijke geboorte, opstanding uit de dood. Als nu alle mensen die als getuigen hiervoor optreden ernstig verward zouden zijn, dan was het een ander verhaal. Maar dat is niet het geval: allerlei rationele, nuchtere en in alle opzichten gezonde mensen hebben deze ervaringen. Zelfs veel artsen en eminente wetenschappers hebben deze ervaringen. Hoe valt dat te verklaren? In het christelijk geloof heeft dit een natuurlijke plek: God openbaart zich aan mensen, spreekt mensen aan, en daarom zien we deze buitengewone tekenen. Voor naturalisme blijkt dit veel moeilijker te verklaren.

Ten tweede zijn er de wonderlijke zaken waardoor wetenschap en zelfs leven zoals wij het kennen überhaupt mogelijk is, dingen die goed gezien kunnen worden als het gevolg van Gods handelen. Dat er überhaupt dingen zijn, dat wij de wereld kunnen begrijpen, dat materiële wezens zoals wij bewustzijn hebben, dat wij vrijwel louter door *a priori* denken (de wiskunde en de theoretische fysica) de empirische werkelijkheid kunnen begrijpen en soms zelfs voorspellen,³¹ dat wij keuzevrijheid hebben en verantwoordelijkheid dragen, dat er schoonheid is in de wereld en goedheid.

Wonderen in deze twee categorieën vormen een fenomeen dat een plaats heeft in een theïstisch wereldbeeld. Maar binnen een naturalistisch wereldbeeld hebben ze geen natuurlijke plek en ze maken daarmee naturalisme onwaarschijnlijker. Dit is geen knockdown argument tegen atheïsme en ook geen bewijs voor Gods bestaan. Het is ook niet iets wat afdoet aan het wonderkarakter van wonderen; ze blijven zaken waarover we ons mogen verwonderen en waarvoor we de Schepper, de auteur van deze wonderen, kunnen danken. Het is *wel* een belangrijke factor om mee te nemen in het afwegen van wereldbeelden. Als het de atheïst of de deïst vrijstaat geloof in wonderen te bekritisieren, staat het de gelovige natuurlijk ook vrij om het argument om te draaien en te vragen of naturalisme wel recht kan doen aan wat miljoenen normale, gezonde en rationele mensen als wonderen ervaren.³²

31 Zie het werk van wiskundigen als Georg Cantor, Carl Friedrich Gauss en Leonhard Euler. Voor meer hierover, zie E. Wigner, 'The Unreasonable Effectiveness of Mathematics in the Physical Sciences', lecture reprinted in *Symmetries and Reflections*, Bloomington 1967.

32 Voor wonderen wordt dit gedaan o.a. door Timothy en Lydia McGrew in 'The Argument from Miracles: A Cumulative Case for the Resurrection', in William Lane Craig en J.P. Moreland (red.), *The Blackwell Companion to Natural Theology*, Oxford 2012, 594-662. Zie ook McGrew, Timothy. 'Miracles', in Edward N. Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/miracles/> (2019). Zie tevens Stefan Paas en Rik Peels, *God bewijzen. Argumenten voor en tegen geloven*, Amsterdam 2013, 318-322.

6. Conclusies

Vier conclusies laten zich trekken. Ten eerste: in de literatuur en het publieke debat wordt nogal eens met stelligheid geponeerd dat geloof in wonderen in onze verwetenschappelijkte tijd niet meer mogelijk is. Ik wil gelovigen en theologen aanmoedigen hier niet zo van onder de indruk te zijn. Wijzer is het door te vragen om de precieze beweegredenen en argumentatie boven tafel te krijgen.³³ Ten tweede is het wonder in het leven van veel christenen in de eerste plaats Gods gave van het leven, van kinderen, van schoonheid, van bekering, van genade. Zulke wonderen conflicteren niet met wetenschap, maar leiden eerder tot de verwondering die aan de basis van veel wetenschap ligt. Pas in de tweede plaats zijn er wonderen die zich problematisch zouden kunnen verhouden tot wetenschap. Ten derde, laten we als het over zulke wonderen gaat deze niet definiëren als schending van de natuurwetten: God draagt alle dingen van moment tot moment en de gewone dingen zijn net zozeer in zijn hand als de uitzonderlijke. Ten vierde en ten slotte, geloof in wonderen en wetenschap gaan heel goed samen. De wonderen die cruciaal zijn voor het christendom, zoals de opstanding van Christus, zijn niet strijdig met iets wat we weten op basis van wetenschappelijk onderzoek. Veeleer vormen de vele wonderverhalen en wonderervaringen van gewone en gezonde mensen een uitdaging aan een paradigma dat de wereld louter in wetenschappelijke termen interpreteert.³⁴

Rik Peels (1983) is universitair hoofddocent aan de afdeling Wijsbegeerte (faculteit Geesteswetenschappen) en de faculteit Religie & Theologie van de Vrije Universiteit Amsterdam.

33 Je kunt je natuurlijk wel afvragen waar die wijdverbreide gedachte vandaan komt. Is de dogmatiek wellicht te stellig geweest in het toekennen van apologetische betekenis aan wonderen?

34 Voor hun zeer behulpzame commentaar op eerdere versies van dit artikel dank ik Imane Amara, Nora Kindermann, Henk van den Belt, Gijsbert van den Brink, en mijn vrouw, Marjolijn Peels-de Waal.